

СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ

УДК 911.375:330

DOI: <https://doi.org/10.15407/ugz2019.02.013>

С.А. Лісовський, Є.О. Маруняк, І.В. Гукалова, А.А. Мозговий, С.А. Покляцький
Інститут географії Національної академії наук України, Київ

ІНКЛЮЗИВНІСТЬ ТА ЕКОЛОГІЧНІ ПРІОРИТЕТИ МІСЬКОГО РОЗВИТКУ ЯК СКЛАДОВІ ЯКОСТІ ЖИТТЯ НАСЕЛЕННЯ (ПРИКЛАДИ МОДЕЛЬНИХ МІСТ)*

Інклюзивний розвиток, у широкому розумінні, полягає у залученні до вирішення політичних, соціально-економічних, екологічних, духовних проблем розвитку країн (регіонів) усіх без винятку верств населення і соціальних груп (включаючи найвразливіші категорії), а також усіх територій. Результатом такого розвитку має стати мінімізація/подолання соціальної і просторової диференціації, справедливий розподіл доходів і ресурсів, їх збереження і відновлення, включення в життєдіяльність периферійних, у т.ч. депресивних районів, що неодмінно буде супроводжуватися покращенням якості життя населення.

Мета статті – визначити сутність і напрями концепції інклюзивності міського розвитку, проілюструвати особливості запровадження різних моделей міського розвитку у Стокгольмі, Берліні, Барселоні і Дубаї і дійти висновків щодо просування цих міст в напрямі інклюзивності та екологічної сприятливості. При цьому використано дедуктивну стратегію дослідження, в якій аналіз літератури і особисті спостереження авторів поєднані з прикладами чотирьох міст, які успішно запроваджують програми збалансованого (розумного, креативного, екологічного тощо) розвитку. У дослідженні використано хорологічний, історичний, системно-структурний підхід, абстрактно-логічний, порівняльно-географічний та інші методи. Наукова новизна статті полягає у визначенні сутності поняття «інклюзивний розвиток», значимості інтегрування екологічних пріоритетів до політики міського розвитку, характеристики успішних практик трьох європейських і одного азійського міста в контексті супроводжуваних їх проблем і переваг, які можуть бути враховані іншими країнами. У висновках викладено характеристики та їхню роль у розробленні політики збалансованого розвитку міст.

Ключові слова: інклюзивність; інклюзивний розвиток міст; збалансованість; якість життя населення; міське управління; Стокгольм; Берлін; Барселона; Дубаї.

S.A. Lisovskyi, Eu.O. Maruniak, I.V.Gukalova, A.A. Mozgovyi, S.A. Pokliatzkyi

Institute of Geography of the National Academy of Sciences of Ukraine, Kyiv

INCLUSIVENESS AND ENVIRONMENTAL PRIORITIES OF URBAN DEVELOPMENT AS COMPONENTS OF QUALITY OF LIFE (CASE CITIES EXAMPLES)

In a broad sense inclusive development is to engage of all social groups (including the most vulnerable) and territories in solving the political, social, economic, environmental, cultural problems of countries (regions). The result of such development should be minimizing / overcoming social and spatial differentiation, equal distribution of income and resources, their conservation and renovation, the inclusion of periphery and less developed territories, that will certainly be accompanied by improvements in the quality of life.

The aim of the paper is to determine the essence and directions of the concept of inclusive urban development, to illustrate the features of implementing different models of city development in Stockholm, Berlin, Barcelona and Dubai, and to formulate conclusions on the moving these cities in the direction of inclusiveness and environmental wellness. The research uses a deductive research strategy in which literature analysis and author's personal observations are combined with case studies of four cities promoting effective sustainable (smart, creative, ecological, etc.) development agendas. The chorological, historical, systemic-structural approaches, abstract-logical, comparative-geographical and other methods are used in the research. The scientific novelty of the paper is to define the term "inclusive development" as well as importance of integrating environmental

*Дослідження виконано у рамках науково-дослідної роботи Інституту географії НАН України «Збалансований розвиток міст України (методологія і практика оцінювання)» (2017 - 2020 рр.)

priorities into urban development policy, characterizing the successful practices of the three European and one Asian cities in the context of accompanying problems and benefits should be taken into account by other countries. The paper closes with conclusions about those characteristics and their role in sustainable city policy making.

Keywords: *inclusiveness; inclusive city development; sustainability; quality of life; urban governance; Stockholm; Berlin; Barcelona; Dubai.*

Актуальність теми дослідження і стан вивчення питання

Концепція інклюзивного розвитку міст в останній час набула великої популярності у зарубіжній урбаністиці. Застосована в багатьох програмних документах розвитку європейських міст, вона передбачає, що кожен суб'єкт економіки є важливим, унікальним, цінним для суспільства і має (або повинен мати) можливість для задоволення власних потреб та інтересів. У широкому розумінні інклюзивний розвиток полягає у посиленні залучення до вирішення політичних, соціально-економічних, екологічних, духовних проблем розвитку країн (регіонів) всіх без винятку верств населення і соціальних груп (включаючи найвразливіші категорії), а також територій. Результатом такого розвитку має стати мінімізація/подолання соціальної і просторової диференціації, справедливий розподіл доходів і ресурсів, їх збереження і відновлення, включення до життєдіяльності периферійних, у т.ч. депресивних районів, що неодмінно буде супроводжуватися покращенням якості життя населення.

Як певний процес, інклюзивний розвиток спирається на забезпечення повсюдної можливості і заохочення участі населення в процесах політичних, соціально-економічних, соціокультурних та екологічних змін. Враховуючи серйозні виклики неоліберальних тенденцій, політичні події в сучасній Україні і перебіг реформи децентралізації влади, всебічне осмислення концепції інклюзивності набуває великого гуманітарного сенсу та актуальності.

Інклюзивний розвиток є стратегічним пріоритетом програми Європейського союзу «Європа - 2020». Свідченням актуальності проблеми є також те, що серед 17 Глобальних Цілей сталого розвитку 2030, проголошених на 70-й сесії Генеральної Асамблеї ООН, 11-ою сформульована ціль «забезпечення відкритості, безпеки, життєстійкості і екологічної стійкості населених пунктів», окремими складовими якої є:

- розширення масштабів відкритої для всіх і екологічно стійкої урбанізації та можливостей для комплексного і сталого планування населе-

них пунктів та управління ними на основі широкої участі в усіх країнах;

- зменшення негативного екологічного впливу міст у перерахунку на одну людину, в тому числі шляхом приділення особливої уваги якості повітря і видаленню міських та інших відходів;

- забезпечення загального доступу до безпечних, доступних і відкритих для всіх зелених зон та громадських місць, особливо для жінок і дітей, літніх людей та інвалідів [1].

Виникнення та розвиток ідей інклюзивності зумовлені двома пов'язаними тенденціями. Перша – стурбованість суспільства масштабами і наслідками глобальної і регіональної соціальної нерівності. Друга – зростання економічної й фінансової могутності міст, які розглядаються як самостійні суб'єкти світової економіки, розвиток яких породжує суворі екологічні виклики.

Чимала кількість світових міст вже пережили джентрифікацію, економічну і соціальну, расову й етнічну сегрегацію, зниклий середній клас. Згодом вони вийшли на новий виток розвитку за законами постіндустріальної економіки, водночас лише в окремих випадках вони мали результати, які торкнулися всіх верств населення або всіх без винятку територій. Урбанізм для всіх і всюди ще не став ідеєю-максимумом стратегічного бачення розвитку міст, але деякі з них починають демонструвати перші успіхи у почутті спільності розвитку на рівні міського простору і міської громади.

Мета статті – визначити сутність і напрями концепції інклюзивності міського розвитку, проілюструвати особливості запровадження різних моделей міського розвитку у Стокгольмі, Берліні, Барселоні і Дубаї і дійти висновків щодо просування цих міст в напрямі інклюзивності та екологічної сприятливості. Досвід трьох європейських і одного азійського міста вважається дуже цікавим. При цьому використано дедуктивну стратегію дослідження, в якій аналіз літератури і особисті спостереження авторів поєднуються з прикладами чотирьох міст, які активно запроваджують програми збалансованого (розумного, креативного, екологічного) розвитку. У дослі-

дженні використано хорологічний, історичний, системно-структурний підходи, абстрактно-логічний, порівняльно-географічний та інші методи. Автори усвідомлюють, що процес прийняття чи сприйняття конкретних міських моделей розвитку в Україні навряд чи може обмежитися їх простим «експортом» чи «імпортом», важливим тут є вибіркове осмислення окремих успішних і можливих для адаптації практик.

Дослідженням сучасної урбанізації і трансформації міського простору, якості життя населення, методології планування та екологічним викликам присвячено значну кількість праць вітчизняних і зарубіжних дослідників. Значну кількість статей Українського географічного журналу було присвячено цій тематиці [наприклад, 2,3,4]. Тим не менш, слід відзначити, що дуже обмежена кількість вітчизняних досліджень присвячена систематичному розгляду інклюзивного розвитку міст і країн та якості життя, у т.ч. у зв'язку із урбаністичними викликами в сучасний період [5,6], а також компаративному зіставленню розвитку міст різних країн [7]. Зарубіжні вчені, науково-аналітичні агенції, неурядові організації і робочі групи з різних країн питання інклюзивності та екологічної збалансованості розвитку впроваджують набагато краще, у т.ч. через більшу «включеність» економік їх держав і міст в процеси глобалізації і величезним потоком мігрантів, спрямованим також до міст (наприклад, [8,9]). Зокрема, відома міжнародна організація *EUROCITIES*, яка об'єднує місцеві громади понад 140 європейських міст і має за мету забезпечення комфортного існування містян та всебічне їх залучення у життєдіяльність міст зі зменшенням екологічного тиску на довкілля, постійно публікує дослідження, присвячені порівнянню найкращих міських практик [10], що визнається Європейською Комісією як сприяння європейській соціальній політиці на місцевому рівні.

Виклад основного матеріалу

Інклюзія (від англ. *inclusion* – включення), як поняття, сформувалося відносно недавно, але протягом свого існування воно постійно розширює свій зміст. Після завершення Другої світової війни в Європі помітно збільшилось число людей з інвалідністю: багато хто з військових та цивільних отримали сумісні з життям травми, але при цьому втратили мобільність. У післявоєнний період саме проблема залучення людей з інвалідністю до активного громадського життя, що дозволяє

кожній людині рівноправно брати участь у процесі суспільного розвитку, починає розглядатися як необхідна складова всіх основоположних документів і конвенцій щодо захисту прав людини [11]. Пізніше інклюзія стала охоплювати й інші соціальні групи з особливими потребами та можливості їх вибору у заходах, формах і способах реалізації, участі в суспільному житті: на ринку праці, у повноцінній освіті, в процесі дозвілля, в реалізації різних соціальних ролей і функцій. Йшлося про старші і молодші вікові групи населення, проблеми гендерного рівноправ'я і побудови гендерно чутливого суспільства. Зростання глобальної і міжрегіональної трудової міграції, потоків біженців поставили питання інтеграції до соціумів міст величезної кількості переселенців.

Згодом інклюзивність почали розшифровувати як процес участі всіх людей в житті соціуму, коли всі зацікавлені сторони беруть активну участь у громадському житті. Інклюзивне суспільство (англ. *inclusive society*) стало визначатися як суспільство, яке не фокусується на расових, статевих, класових, вікових і географічних відмінностях осіб та соціальних груп, забезпечує рівність можливостей та залучення усіх членів суспільства до створення соціальних інституцій, які регулюють соціальну взаємодію. Не слід забувати також, що найвищий щабель інклюзивності – це включеність тієї чи іншої країни (міста) до світового співтовариства, глобальної взаємодії, чим демонструється рівень її політичної, економічної, соціальної і технологічної інтеграції і чим зумовлюються всі подальші її як успіхи, так і виклики розвитку.

У цьому плані урбанізація в останні роки розглядається як процес, що має потужний потенціал соціальної мобілізації і свободи волевиявлення, у т.ч. найбільш вразливих соціальних груп, забезпечуючи кращі можливості взаємодії між людьми, їх участь і вплив на формування політики просторового розвитку. Високе культурне різноманіття в містах призводить до зменшення впливу на людину стереотипів і традицій, які перешкоджають повноцінному розвитку тих соціальних груп, які зіштовхуються з ризиком потрапляння до соціально вразливих [12]. Тому вони є потужними генераторами не лише тенденцій суспільного розвитку, але і нових ідей, де знаходять впровадження нові урбаністичні концепції («розумні міста», «креативні міста», «зелені міста», «міста, що навчаються» тощо), апробуються новітні елементи локального урядування (е-урядування, партиси-

пативне урядування тощо). Економічна динаміка міст надає багато переваг, але вона ж посилює і нерівність, адже «плюси» зростання нерідко зосереджуються в руках невеликого числа багатих людей з сильним політичним впливом. Стать, вік, етнічна чи релігійна приналежність, міграційний статус, зайнятість (наприклад, у неформальному секторі) виступають чинниками, які визначають здатність людей повною мірою скористатися перевагами урбанізації, або навпаки – зовсім не отримати ніяких переваг [13].

Інклюзивність проявляється не тільки в політиці планування розвитку міст, але й у тому, наскільки ефективно вони розвиваються на фоні країни: чи вони лише концентрують ресурси і нічого не віддають на периферію, чи навпаки, є позитивні приклади передачі імпульсів розвитку на прилеглі території. З цих позицій мусимо констатувати, що сучасний розвиток більшості міст швидше відбувається за неоліберальною, ніж інклюзивною, моделлю. У багатьох містах підвищується конфліктогенність простору, а їх економічний розвиток не супроводжується необхідним відчуттям комфортності та якості проживання всіх гендерних, вікових, соціальних груп.

Причинами є як неефективний перерозподіл ресурсів, так і незалученість і непоінформованість громадян щодо суспільно-економічних процесів і подій у місті (брак інклюзії). Саме тому чимало міст ставить перед собою широкі завдання інклюзивного зростання, серед яких на першому місці – якість життя громадян, скорочення нерівності й бідності, залучення до активного економічного життя всіх верств населення, використання природних ресурсів і захист навколишнього середовища, перехід міських економік на «зелені принципи» через збільшення частки відновлених джерел енергії. Керівники міст починають усвідомлювати, що ресурси, які витрачаються на ініціативи з активного включення, є інвестицією в майбутнє. Якщо люди, що перебувають у невигідному становищі, можуть бути включені у життєдіяльність міста, це створює значні переваги не тільки для цих осіб, з точки зору здоров'я та благополуччя, але й для суспільства загалом. Безбар'єрність міського простору при цьому має зруйнувати як фізичні, так і психологічні кордони. Беруться до уваги різні сфери інклюзивності: доступність до владних структур, доступність транспортної інфраструктури, доступність міських публічних просторів, доступність послуг, у т.ч. он-лайн, тощо.

Невід'ємною складовою збалансованості міського розвитку є підтримка його екологічного вектора, що зрештою зумовлює тривалість та якість життя населення. Отже, при аналізі міського середовища йдеться про якість повітря й водних ресурсів та обсяги їх забруднення, ефективність управління відходами, особливості забудови, транспортної системи, енергоефективність, доступність зелених зон та їх характеристики, а зрештою і вираженість екологічних пріоритетів у планувальній документації. Можливості окремих міст у забезпеченні необхідних параметрів екологічності до певної міри регламентуються національною політикою, успішністю імплементації глобальних вимог, водночас саме міська влада та громадяни є рушійною силою перетворень міського ландшафту.

Вираженою тут залишається і економічна складова. Переваги урбанізованих територій розвинених країн відчуються навіть на суб'єктивному рівні і є очевидними при проведенні експертних досліджень. Одним із прикладів можуть бути результати дослідження столичних міст щодо впливу на довкілля, проведеного в рамках проекту Economist Intelligence Unit «Green City Index». Рейтинг європейських міст очолили Копенгаген, Стокгольм та Осло. На останніх місцях – Бухарест, Софія та Київ.

Питання оцінювання є одним з найважливіших і щодо екологічного виміру, і щодо інклюзивності, і щодо збалансованості загалом. Вибір критеріїв, ознак, принципів, а зрештою й індикаторів в цьому полі, є предметом тривалих дискусій, зважаючи на суттєву диференціацію економічного, соціального, інституційного контексту, а також природних та історичних передумов. Актуальність його вирішення значною мірою визначає можливості моніторингу динаміки міського розвитку, ефективності управління, позиціонування на національному та глобальному рівні, та, опосередковано, інвестиційної привабливості. Втім, варто визнати існування обмежень кількісного підходу навіть за умови ретельно обгрунтованої системи індикаторів.

На прикладі чотирьох міст Європи (Північ, Центр, Південь) і Азії, які розрізняються за устроєм життя, існуючими інфраструктурними системами, передумовами розвитку, далі проілюструємо досвід їх новітнього урбаністичного розвитку. Міста є дуже відмінними за рішеннями, які впроваджують їх уряди, але всюди ува-

гу приділено вирішенню екологічних проблем і формуванню інклюзивної громадянської ідентичності. Кожне місто має концепцію, яка визначає їх розвиток на 7 і більше років (*рис.1*).

Зокрема, для **Стокгольма** стратегія визначає 4 пріоритети («Стокгольм, що тримає разом», «Кліматично розумний Стокгольм», «Економічно збалансований Стокгольм, «Демократичний збалансований Стокгольм»), які інтегровані у План міста, у відповідних цілях – зростаюче місто, згуртоване місто, якісні публічні простори, кліматично-розумне та стійке місто. План враховує перспективу зростання населення до 3,4 млн осіб до 2050 року, глобальні (Цілі сталого розвитку 2030) та національні пріоритети та виклики, спирається на низку інших документів, зокрема Екологічну програму (2017-2019), Кліматичну стратегію, з ініціативою «Стокгольм без вичерпного палива-2040», Стратегію міської мобільності, Керівництво «Зелений Стокгольм», План дій щодо якості води та інші секторальні документи. У 2017 р. було також затверджено Стратегію розумного міста, що значно сприяла діджиталізації. Вже на сьогодні успіхи у досягненні цілей очевидні. Стокгольм є містом з однією з найбільш збалансованих транспортних систем, з багатомодальною та розвинутою системою громадського транспорту та велосипедними маршрутами, а також має доступні та облаштовані публічні простори (*рис.2*), де враховані інтереси різноманітних соціальних груп, що сприяє подовженню життя місцевих мешканців і поліпшенню його якості. Успішними є й дії в напрямі забезпечення стійкості міського розвитку, що передбачають ефективність землекористування, енергоефективність, гнучкість та надійність міської інфраструктури,

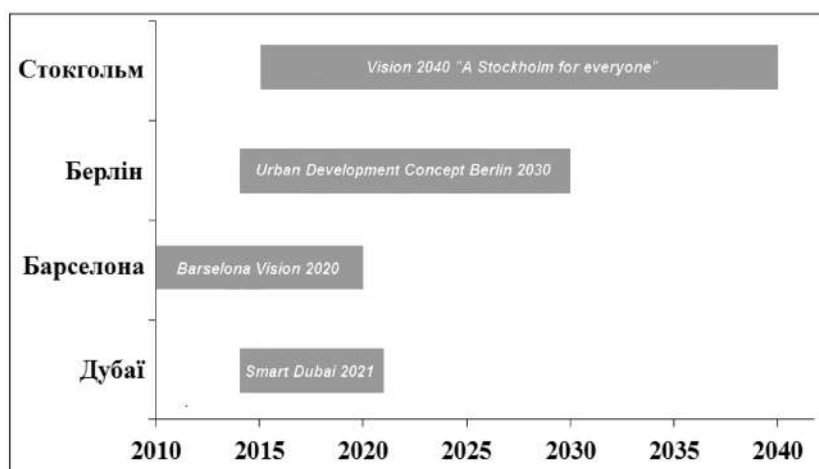
кліматично-дружнє міське середовище, розвиток зеленої інфраструктури.

Німеччина є відомим лідером серед інших країн щодо впровадження принципів сталого розвитку, екологічних ініціатив, має розвинуту систему просторового та секторального планування. **Берлін**, як столиця, поряд з іншими німецькими містами, є вдалим прикладом стратегування та урбанізаційних практик. Бачення концепції міського розвитку до 2030 полягає у забезпеченні високої якості життя берлінців шляхом формування розумного, сильного, креативного, зеленого, мобільного, соціально відповідального середовища. Відповідно розроблені вісім цілей стратегії та заходи, які узгоджені й тісно корелюють з іншою планувальною документацією (*таблиця 1*).

Безпосередній зв'язок всіх цілей наявний щодо плану розвитку Берліна-Бранденбурга.

Крім того, автори Стратегії оперують важливими фактами щодо кількісного виміру статус-кво та майбутніх пріоритетів. Так, у випадку зелених зон йдеться не про абстрактну наявність цих площ у межах міста, а про пішохідну доступність для понад двох мільйонів мешканців, кількість дерев на 1км² (82), динаміку збільшення насаджень. Достатньо вираженими є і маркери брендингу міста: і туристичного, й екологічно орієнтованого (*рис.3*).

Відома як туристична дестинація і як лідер багатьох рейтингів міського розвитку **Барселона** відносно нещодавно пережила докорінні перетворення та сформувала образ міста XXI століття. Залишаючи за рамками архітектурне диво міського району Ешампле XIX ст. I. Серди та його теорію урбанізації, відмітимо, що ра-

Рис. 1. Горизонти поточних стратегій розвитку міст від дати їх затвердження, станом на 2019 р.

Таблиця 1.

Цілі розвитку міста Берлін до 2030 р.: планувальний контекст (приклади)

Назва цілі	Основні пов'язані програми та стратегії
Зміцнення економіки розумними знаннями	Генеральний план промисловості Берліна (в процесі розробки) Стратегія спільних інновацій в Берліні-Бранденбурзі, 2011 Стратегія розумного міста (у процесі розробки) .....
Розкриття сильних сторін через креативність	Звіти про креативну індустрію 2005, 2008, 2014 План розвитку туризму, 2011+ .....
Забезпечення зайнятості через освіту та навички	«Освіта в Берліні та Бранденбурзі», звіт про освіту 2010 Програма майбутнього для Берліна-Бранденбурга Демографічна концепція .....
Посилення різноманітності районів міста	Міський план розвитку житла Міський план розвитку центрів Міський план розвитку транспорту Стратегія чистого повітря, план дій щодо шуму, 2013 - 2018 Рамкова стратегія соціального міського простору Аналіз екологічної справедливості Ландшафтний план .....
Місто та зелене зростання разом	Програма збереження видів та ландшафтів Міський план розвитку щодо клімату Стратегія міського ландшафту Берліна Стратегія біорізноманіття Берліна Настанови та перелік заходів щодо збереження ґрунтів Плани та креслення для внутрішнього міста .....
Формування фундаменту для «кліматично-дружного» міста	Міський план розвитку щодо клімату Спільний план розвитку в галузі енергетики та клімату Берліна та Бранденбурга Програма збереження видів та ландшафтів Міський план розвитку дорожнього руху План розвитку місцевого громадського транспорту, 2014 - 2018 .....
Покращення доступності та міської мобільності	Міський план розвитку транспорту План розвитку місцевого громадського транспорту Стратегія для розвитку пішохідних та велосипедних переміщень Програма безпеки на транспорті План дій щодо шуму, 2013-2018 .....
Формування майбутнього разом	.....

дикальні зміни були зумовленні підготовкою до Олімпійських ігор 1992 р. та розробкою у 1988 р. Стратегічного плану, згідно з яким до 2000 р. Барселона мала стати конкурентоспроможним, соціально згуртованим містом, з високою часткою послуг в економіці. На сьогодні, крім очевидних архітектурних переваг, добре спланованої узбережної зони, центральної частини міста, що вдало пережила процеси джентрифікації, розвинутої транспортної системи та комфортності пуб-

лічних просторів (рис.4), місто також є одним з найуспішніших у контексті переходу до цифрових технологій. Відповідні заходи реалізуються в рамках 22 програм Стратегії смарт-міста, зокрема щодо телекомунікаційних мереж, міських платформ, старт-даних, розумного освітлення, енерго-ефективності та водопостачання, управління відходами, ренатурації, мобільності, врядування, інновацій тощо. Також варто звернути увагу на Стратегічний план (візію) розвитку міста до

Рис. 2. Стокгольм: міський та університетський парки (фото С.А.Лісовського, Є.О.Маруняк, 2017)

Рис. 3. Берлін: брендінг міста (фото Є.О.Маруняк, 2009, 2014)

Рис. 4. Барселона: площа Каталонії і дорожня розв'язка (фото Є.О.Маруняк, С.А.Лісовського, 2018)

Рис.5. Дубаї: транспортні розв'язки і створення зелених зон (фото І.В.Гукалової, 2018)

Таблиця 2.

Стратегічні плани розвитку Барселони 2020 та 2030: виклики та реакція

Стратегічний план 2020, виклики	Стратегічний план 2020, реакція	Стратегічний план 2030, виклики
<ol style="list-style-type: none"> 1. Збалансованість та зміна клімату 2. Позиціонування метрополісу в нових глобальних рамкових умовах 3. Становлення як глобального лідера в окремих рушійних секторах знань 4. Вихід за межі «біо» компаній 5. Становлення як одного з найпривабливіших регіонів для інновативних талантів 6. Формування цікавого та соціально збалансованого суспільства 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Потужна освітня система 2. Швидке, надійне та дружнє до бізнесу адміністрування 3. Врядкування, що пропонує інновативні критерії для управління стратегічними проектами та посилює публічно-приватну співвідповідальність у керівництві 4. Цінності на майбутнє, які доповнюють і зміцнюють основу сучасних і традиційних цінностей, що надають місту та його мешканцям нового характеру 5. Знання мов, що полегшує інтернаціоналізацію, дозволяє залучати кадри та інтегруватися на світових ринках. Міжнародний аеропорт і бренд Барселони 	<ul style="list-style-type: none"> - Боротьба зі зростаючою нерівністю в доступі до житла та ринку зайнятості - Боротьба з наслідками зміни клімату, накопичення ефектів діджиталізації, інтеграція мігрантів та біженців - Розробка ефективної метрополітарної політики, від просторового планування до соціально-економічного розвитку, управління довкіллям, сприяння в сферах досліджень, освіти, культури - Використання інструментів управління для зміцнення демократії суспільно-приватного співробітництва в усіх вимірах

2020 р. (затверджений у 2010 р.) [17], та проект нового плану до 2030 р., що має набути чинності після 2020 р. Детальніше проаналізувати виклики та важелі реагування на них у міській політиці можливо на основі *таблиці 2*. Приклад Барселони може бути одним з найцікавіших для українських міст, демонструючи приклад швидкого відродження при дещо обмежених фінансових ресурсах. На жаль, такі можливості вже були частково втрачені нашими містами у період підготовки до Євро 2012.

Життєзабезпечення азійського міста *Дубаї*, збудованого посеред пустелі, завжди було величезним викликом. Всі п'ять десятиліть років новітньої історії міста супроводжувалися масштабними змінами довкілля, генерацією інновацій, пошуком інвесторів для реалізації амбітних проектів. Цим Дубаї дуже відрізняється від європейських міст, адже «соціально-екологічна ціна» реалізації цих амбіцій була дуже високою. Не в останню чергу тому інклюзивна та екологічна політика тут виражає дві основні ідеї: 1) здобутки швидкого економічного зростання мають бути конвертованими у добробут усіх людей, включаючи працюючих тут мігрантів, яких у місті понад 80%; 2) ступінь нерівності доступу до основних міських послуг, як і ступінь екологічного втручання, повинні бути суттєво обмежені (на 2018 р. Дубаї відносився до найбільших енергоспоживачів і забруднювачів у світі [15]).

Взявши як зразок транспортну і земельну полі-

тику американських міст, Дубаї швидко зіштовхнувся з конфліктом між зоною компактної забудови і необхідністю формування нових районів і під'їздів до них, зорієнтованих насамперед на автомобіль. Поступово місто ставало зручнішим для інвесторів, бізнесу, але непристосованим для його мешканців: бракувало місць для пішоходів, критично не вистачало зелених зон і публічних просторів. Згодом це сприяло розвитку міського транспорту, появи громадських просторів, які в умовах спекотного клімату означали величезні за площею кондиціоновані торгівельні центри (моли). Результат цього відомий світові: сьогодні Дубаї має безпілотний метрополітен, «літаючі таксі», не кажучи про дрони, найбільший у світі закритий торгово-розважальний центр. У даунтауні збудований штучний канал з набережною, з'явилися закриті для автомобільного руху вулиці. Дефіцит інклюзивності сприяв еволюції планувальної політики від ідеї примноження території за рахунок намівання і забудови відомих штучних островів до формування районів-кластерів з набором притаманних місту функцій.

Smart-розвиток Дубаї пов'язується з діджиталізацією процесів, що сприяють поліпшенню якості життя жителів і гостей міста за умови, що це відповідає традиціям мусульманської країни. У місті запроваджені і широко використовуються різні електронні сервіси та он-лайн служби. Зокрема, портал Dubai Trade пропонує єдину платформу для доступу до онлайн-послуг торгівлі, портал Е-скарж дозволяє споживачам висловлю-

вати думки і зауваження щодо якості наданих послуг [16]. У 2018 р. 55 послуг 24 органів влади Дубаї надаються в єдиному мобільному додатку Dubai Now. [17]. Комунальні смарт-послуги працюють не заради зручності, вони спрямовані на збереження дефіцитних ресурсів води та енергії, у т.ч. за допомогою «розумних» датчиків і лічильників електроенергії. Використовуються і «розумні» системи соціальної взаємодії: наприклад, за ініціативою Мохамеда ібн Рашида Аль Мактума (очільника Дубаї) запущено проєкт The Day for Dubai – приклад додатку, який стимулює волонтерську діяльність містян. Громадянам запропоновано один день на рік присвятити допомозі людям з особливими потребами, громадським ініціативам, підготовці до надзвичайних ситуацій тощо.

Дубаї впевнено посідає перші позиції в світі за відвідуванням туристами і перше місце за обсягом коштів, які вони залишають: співвідношення кількості міжнародних відвідувачів та жителів міста становить понад 5 туристів на 1 дубайця [18]. Комплексність і доступність туристичних послуг є вимогою для смарт-туристичних ініціатив, спрямованих на розподілення туристичних потоків, контроль дорожнього руху, екскурсійні пропозиції в режимі он-лайн.

Екологічні пріоритети міста спрямовані на використання «зеленого» інструментарію (екологічної інфраструктури, архітектурних рішень тощо), зменшення енерго- і водоспоживання та відновлювальну енергетику. Гострий дефіцит прісної води у місті ліквідують опрісненням морської, використанням підземних джерел і оборотним споживанням. Прісна вода потрібна для рослин помірного поясу, які висаджуються фактично в умовах пустелі (рис.5). З 2011 р. у Дубаї затверджено екологічний регламент будівництва об'єктів нерухомості, яким передбачено обов'язкове енергетичне моделювання будівель, озеленення території, пільгові парковки для автовок з низьким рівнем викидів тощо. У 2012 р. у місті повністю відмовилися від використання пластикових пакетів на користь біоматеріалів, тоді ж було запущено програму зі збирання та утилізації відходів. У зв'язку з цілями Енергетичної стратегії ОАЕ – до 2050 р. досягти 44% «чистої» енергії в енергобалансі країни – неподалік Дубаї будується найбільший у світі сонячний парк. Використання сонячної енергії має різні форми втілення – від «розумних» штучних пальм, які слугують місцем підзарядки і підключення до Wi-Fi і лавочок, які

світяться і охолоджуються в спеку, до побудованого за канонами збалансованості містечка The sustainable City Dubai [19] із самозабезпеченням сонячною енергією розташованих тут об'єктів, утилізацією стічних вод, вирощуванням екологічно чистої продукції.

Висновки

Стикаючись з низкою викликів, сучасне місто не зможе розвиватись поза рамками цілей збалансованого розвитку, а отже – згуртованості, інклюзивності, екологічної дружності як пріоритетів управління. Для багатьох українських міст така термінологія часто залишається поки що ледве знайомим відлунням зарубіжних теорій, що можна пояснити загостренням економічних проблем, геополітичними викликами, а також недостатнім рівнем свідомості суспільства. Водночас, на сьогодні слід усвідомлювати тісну кореляцію між якісним міським середовищем та обсягами інвестицій в інфраструктуру, доходів від туристичної діяльності, людським капіталом тощо. Це означає, що впровадження кращих практик стає нагальною потребою забезпечення збалансованості розвитку міст в Україні.

Практика і політика планування розвитку образних для порівняння модельних міст свідчить, що відбувається постійний пошук компромісів між скандинавською, німецькою, каталонською, мусульманською ідентичністю, надійністю, функціональністю та екологічною сприятливістю тих моделей розвитку, які обирають сьогодні їх уряди і населення. При цьому жодна модель урбанізації ніде не повторюється повністю, а отже різними є й пріоритети запровадження інклюзивності, які повинні відповідати не тільки глобальним викликам, але й національним і регіональним особливостям формування і розвитку міського середовища і покращення якості життя населення.

Представлений досвід безумовно не є вичерпним. Незважаючи на наявність схожих кроків та ідентичність таких проблем як зміна клімату, гостра конкуренція, міграційні процеси, перехід до цифрових технологій, варто звернути увагу на унікальність рішень щодо реагування на поточні проблеми, адаптованість міської політики розвитку до місцевих соціально-економічних та природних умов. Універсальними принципами при цьому залишаються креативність, інтегрованість, екологічність, а також широка комунікація (дискусія) при затвердженні планів, що доцільно втілювати і в українських реаліях. На прикладі

європейських міст можна говорити і про цінність збереженої естетики міського ландшафту, і про етику спілкування з міською громадою, на прикладі Дубаї – про швидку і потрібну дигіталізацію багатьох послуг, які надаються місцевим мешканцям. Викладене є важливим для міст України, які працюють над своїми стратегіями розвитку.

У документах такого плану має бути врахований досвід якомога більшої кількості міст світу,

які мають свою історію розвитку і певні успіхи. Особливу ж увагу має бути приділено комплексності планувальних процесів, розробці відповідних документів на основі максимального врахування існуючих програм та стратегій різних рівнів, результатів моніторингу, впровадження наукових досліджень та урахування історії заснування, особливостей розвитку та обґрунтованих перспектив для кожного міста.

References [Література]

1. *Sustainable Development Goals: Ukraine. National report 2017* (2017). Kyiv, 176 p. [In Ukrainian]. [Цілі сталого розвитку: Україна. Національна доповідь, Київ, 176 с.]
2. Gukalova I.V. (2018). Quality of life as a goal of urban development concepts: conclusions for Ukraine. *Ukrainian geographical journal*, 1, 30-38. DOI: <https://doi.org/10.15407/ugz2018.01.030> [In Ukrainian]. [Гукалова І.В. Якість життя як цільовий імператив концепцій міського розвитку: висновки для України // Укр. геогр. журн. 2018. №1. С.30-38. DOI: <https://doi.org/10.15407/ugz2018.01/030>]
3. Mozhovyi A.A. (2016). Conflicts of Urban Development in Ukraine. *Ukrainian geographical journal*, 3, 39-43. DOI: <https://doi.org/10.15407/ugz2016.03.039> [In Ukrainian]. [Мозговий А.А. Конфлікти міського розвитку в Україні // Укр. геогр. журн. 2016. №3. С.39-43. DOI: <https://doi.org/10.15407/ugz2016.03.039>]
4. Dronova O.L., Lys Ya.S. (2016). Management of Urban Agglomerations: European Experience for Reforms in Ukraine. *Ukrainian geographical journal*, 1, 47-52. DOI: <https://doi.org/10.15407/ugz2016.01.047> [In Ukrainian]. [Дронова О.Л., Лис Я.С. Управління міськими агломераціями: європейський досвід для реформ в Україні // Укр. геогр. журн. 2016. - №1. С. 47-52. DOI: <https://doi.org/10.15407/ugz2016.01.047>]
5. *Urban territories changes in Ukraine* (2013). Rudenko L.G. (ed.). Kyiv, 160 p. [In Russian]. [Изменения городского пространства в Украине / Под ред. Л.Г. Руденко. Киев, 2013. 160 с.]
6. *Functions of cities and their influence on the space*. Ed. L.H. Rudenko (2015). Kiev, 292 p. [In Russian]. [Функции городов и их влияние на пространство / под ред. Л.Г. Руденко. Киев, 2015. 292 с.]
7. Al-Hamarneh A., Margraff J., Dronova O. (2013). Urban development in neoliberal conditions – e.g. Kyiv and Dubai. *Ukrainian geographical journal*, 1, 35-39. [In Russian]. [Аль-Хамарнех А., Марграфф Й., Дронова Е. Города в условиях неолиберального развития общества: тенденции на примере городов Дубаи и Киев // Укр. геогр. журн. 2013. №1. С. 35 – 39.]
8. Zhuang Z. (2018). *Toronto: Planning for Diversity, Inclusion and Urban Resilience*. URL: http://citiesofmigration.ca/wp-content/uploads/2018/07/Building-Inclusive-Cities-Toronto-Case-Study_Final-Digital-Version-V2.pdf
9. Gebhardt D. (2014). *Building Inclusive Cities: Challenges in the Multilevel Governance of Immigrant Integration in Europe*. Washington, DC: Migration Policy Institute. URL: <https://www.migrationpolicy.org/>
10. *Cities for Active Inclusion: investing in an inclusive society*. URL: <http://nws.euocities.eu/MediaShell/media/Investing%20in%20an%20inclusive%20city%20-%20final.pdf>
11. *Why do we need a city accessible to everyone?* URL: <https://hmarochos.kiev.ua/2017/12/11/chomu-nam-potribne-misto-dostupne-dlya-vsih/> [In Ukrainian]. [Чому нам потрібне місто, доступне для всіх? URL: <https://hmarochos.kiev.ua/2017/12/11/chomu-nam-potribne-misto-dostupne-dlya-vsih/>]
12. *Habitat III Issue Papers: Inclusive Cities* (2015). URL: http://habitat3.org/wp-content/uploads/Habitat-III-Issue-Paper-1_Inclusive-Cities-2.0.pdf
13. *Humanity Divided: Confronting Inequality in Developing Countries* (2013). New York: United Nations Development Programme
14. *Barcelona Visio 2020: a strategic proposal*. URL: https://pemb.cat/public/docs/849_an_pemb_2020_angles.pdf
15. *Global Gridded Model of Carbon Footprints (GGMCF)* (2018). URL: <http://citycarbonfootprints.info/>
16. Chukut S.A., Shuliak M.S. (2016). Features of the implementation of E-governance in the United Arab Emirates. *Investments: practice and experience*, 8, 92-95. [In Ukrainian]. [Чукут С.А., Шуляк М.С. Особливості впровадження електронного урядування в Об'єднаних Арабських Еміратах // Інвестиції: практика та досвід. 2016. № 8. С.92-95].
17. *950 government services in Dubai available 'online only' on October 26th, Emirates News Agency, October 18, 2017*. URL: warm.ae.
18. *Population Bulletin Emirate of Dubai 2017* (2017). URL: <https://www.dsc.gov.ae>
19. *The sustainable city* (2018). URL: <https://www.thesustainablecity.ae>

Стаття надійшла до редакції 30.05.2019